

HEKİMLİK VE SAĞLIKLA İLGİLİ TÜRKÜLERDE GEÇEN “YARA” VE “MERHEM” KAVRAMLARININ DOKÜMAN ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Arif Hüdai Köken¹, Filiz Bulut², Kemal Özyurt³, Mustafa Atasoy⁴

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kırşehir

²Özlüce Final Özel Öğretim Kursu (VIP), Bursa

³Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Dermatoloji Anabilim Dalı, Kırşehir

⁴İstanbul Memorial Ataşehir Hastanesi, Dermatoloji Kliniği, İstanbul

ÖZET

Amaç: Kültürel ürünlerden biri olan türkülerde sağlık, hastalık ve hekimle ilişkili kavramlarla sıkça karşılaşmaktadır. Bu çalışmada hekim ve sağlıkla ilgili türkülerde geçen “yara” ve “merhem” kavramlarının analiz edilmesi ve hastalık-tedavi-kültür ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot: Çalışma tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. “Türkülerdeki Hekimlik & Sağlıkla İlgili Türküler” kitabında yer alan, içerisinde “yara” ve/veya “merhem” sözcüklerinin geçtiği türküler doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bulgular: İncelenen kitaptaki türkülerden toplam 88 tanesinin içerisinde, gerçek ve mecazi farklı anlamlar yüklenen ve farklı yazım şekilleri tespit edilen “yara” ve/veya “merhem” sözcükleri tespit edilmiştir. Bu türkülerin yörelerinin daha çok Orta ve Doğu Anadolu bölgesi olduğu tespit edilmiştir. “Yara” kelimesi daha çok “acı,

dert, keder, ölümcül hastalık, ihanet, talihsizlik, vb.” gibi mecazi anlamlarda kullanılmıştır. “Merhem” kelimesi ise “merhem, çare, derman, teselli” gibi gerçek ve mecazi anlamlarda kullanılmıştır. Anadolu halkının, yaşadığı bazı olumsuzlukları türkülerde “yara” ve “merhem” kavramları ile dile getirdiği tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç: Anadolu halkının, yaşadığı olumsuzlukları nitelendirmek için bu kavramların kullanılmasının nedeni dermatolojik lezyonlardan olan “yara”nın insanları psikolojik ve sosyal açıdan etkilediği ve tedavisinin ağırlıklı olarak “merhem” ile yapıldığı gerçeğine dayanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak “dert” ile “derman” ilişkisi türkülerde kültürel açıdan bir ifade şekli bulmaktadır. Ayrıca bu kavramların kullanıldığı türküler yöresine göre incelendiğinde herhangi bir kültürel farklılık zemininde kullanılmamakta olduğu, taşıdıkları mana itibarıyla Anadolu’nun ortak kültürel bir ifade şekli olarak kullanıldıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sağlık, kültür, yara, merhem.

C	İLETİŞİM İÇİN: Arif Hüdai Köken Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, 40100, Merkez, Kırşehir, Türkiye arifhudaikoken@hotmail.com		
ORCID	AHK https://orcid.org/0000-0003-2188-4741	ORCID	FB https://orcid.org/0000-0002-3674-8294
ORCID	KÖ https://orcid.org/0000-0002-6913-8310	ORCID	MA https://orcid.org/0000-0003-1904-9878
✓	GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 24 / 04 / 2023 • KABUL TARİHİ: 26 / 09 / 2023		

EXAMINATION OF THE CONCEPTS OF “WOUND” AND “OINTMENT” MENTIONED IN FOLK SONGS RELATED TO PHYSICIAN AND HEALTH BY THE METHOD OF DOCUMENT ANALYSIS

ABSTRACT

Objective: Concepts related to health, illness and physician are frequently encountered in folk songs, which are one of the cultural products. In this study, it is aimed to analyze the concepts of “wound” and “ointment” in folk songs about physician and health and to reveal the relationship between disease-treatment-culture.

Material and Method: The study is a descriptive study. The folk songs in the book “Medicine & Health-Related Folk Songs in Folk Songs”, in which the words “wound” and “ointment” are mentioned, were analyzed by the method of document analysis. The folk songs in the book “Physician in Folk Songs & Health Related Folk Songs”, in which the words “wound” and/or “ointment” are mentioned, were analyzed by the method of document analysis.

Results: The words “wound” and/or “ointment”, which have different literal and figurative meanings and different spelling styles, were found in a total of 88 of the folk songs in

the examined book. It has been determined that the regions of these folk songs are mostly Central and Eastern Anatolia. The word “wound” is mostly used in figurative meanings such as “pain, trouble, grief, terminal illness, betrayal, misfortune, etc”. The word “ointment” was used in literal and figurative meanings such as “ointment, remedy, cure, consolation”. It has been determined that the Anatolian people expressed some of the negativities they experienced with the concepts of “wound” and “ointment” in folk songs.

Discussion and Conclusion: The reason why these concepts are used to describe the negativities experienced by the Anatolian people is based on the fact that the “wound”, which is one of the dermatological lesions, affects people psychologically and socially and its treatment is mainly done with “ointment”. As a result of this, the relationship between “trouble” and “remedy” finds a cultural expression in folk songs. In addition, when the folk songs in which these concepts are used are examined according to their region, it is concluded that they are not used on the basis of any cultural difference, and that they are used as a common cultural expression of Anatolia in terms of the meaning they carry.

Keywords: Health, culture, wound, ointment.

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana kendi değerlerini yaratmaya çalışır. Bu değerler ait olduğu toplumla insan arasında kültürel bir bağ oluşturur. Bu bağ sayesinde insan kendi aidiyetini ve köklerini daha iyi kavrayacak düzeye gelir. Dil sayesinde insan diğer canlılardan ayrılır, varlık sınırlarını değerler ölçüsünde anlar ve içselleştirir. Türkü, masal, halk hikayeleri, destanlar gibi sanatsal ve edebi türler bu sayede toplumun kültürel bellek mekanları haline dönüşürler ve değerleri gelecek kuşağa aktarma aracı olurlar.¹ Toplumun kültürünü yansıtan tüm ürünler içerisinde müzik, müzikle birlikte türküler halka en fazla temas eden kültürel ürünlerden birisi haline gelmiş, toplumsal kimliğin yapılanmasında önemli bir fonksiyon üstlenmiştir.²

Türküler, Anadolu’da yaşayan insanların duygu, düşünce ve değerlerini anlamaya aracılık eden; tarihini, gelenek ve göreneklerini olağanüstü bir şekilde yansıtan, verilmek istenen mesajlarda sıkça mecazlara ve telmihlere yer verilen sanat eserleri ve tarihi belgeler niteliği taşıyan kültür hazineleridir.³ Bu nedenle Anadolu insanının tüm duygu, düşünce ve hayallerini, kültürel özelliklerine paralel olarak dile ve müziğe yansıtılmış bir şekilde türkülerde görmek mümkündür.⁴ Sözlü kültür ürünleri içerisinde en

yaygın olan ve ezgi ile söylenen türküler, toplumun yaşantılarına ve insan hayatına dair her şeyi ilgilendiren bilgiler de aktardığı için kültürel hafızayı taşıma özelliği de göstermektedir.^{5,6}

Toplumlar, sanat değeri taşıyan kültürel ürünleri meydana getirirken içerisinde yaşadığı çevreden faydalanarak, aktarmak istediği duygu ve düşünceleri daha etkili bir şekilde nitelenebilir, sosyo-kültürel yapıya uygun bir şekilde ifade etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle türkülerde kullanılan ifadelerin gerçek ve mecazi anlamları eseri meydana getiren kişiye ya da topluma ait somut olmayan kültürel değerleri anlamak açısından önem arz etmektedir.⁷ Kültür çalışmaları bağlamında seçilen kültürel ürünler analiz edilirken, duygu ve düşüncelerin aktarımında kullanılan kelimeler, dil, ifade şekli, tasvir vb. değişkenlerin bireyin ya da toplumun nezdinde ne anlam taşıdığı da ortaya çıkabilmektedir.⁸

Sağlık, hastalık ve hekimle ilişkili kavramlar kültürel ürünlerde sıkça karşılaşılmaktadır. Daha özel olarak türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında türkülerde “yara” ve “merhem” kavramları ele alınıp analiz edilerek hastalık-tedavi-kültür ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Tablo 1. İçerisinde "yara" ve/veya "merhem" kavramları geçen türküler

No	Türkü adı	Yöresi	Kaynak	Derleyen	Notalayan	Kullanım şekli
1	Ah Pınar Eşme Pınar	Kütahya	-	İstanbul Belediye Konservatuarı	Ferruh Arsunar	Yare
2	Ak Kovun Meler Gelir	Yozgat	Aşık Hafız Süleyman	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi	Yare
3	Akşam Arada Kaldı	Yozgat-Boğazlıyan	-	Soner Özbilen	Soner Özbilen	Yare
4	Aman Dünya Ne Dar İmiş (Çeşitleme)	Kırşehir	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Cengiz Kurt	Yara
5	Anam Ağlar Başucumda Oturur (El Çek Tabip)	Kırşehir	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Cengiz Kurt	Yare
6	Ayağına Giymiş Sedef Nalini	Konya	Ali Ulvi Erandaç	Ahmet Yamacı	Ahmet Yamacı	Yara
7	Ayva Turunç Narım Var	Kırşehir	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Erol Parlak	Melhem, Yare
8	Bahçede Yeşil Yaprak	Muş	Saffet Türker	Songül Karahasanoğlu	Songül Karahasanoğlu	Yara
9	Batan Gün Kana Benziyor	-	-	-	-	Yara
10	Biner Atın İyisine (Mehmet Çavuş-Ağıt)	Kırşehir Çiçekdağı	Ömer Öztürk	Mehmet Özbek	Mehmet Özbek	Yara
11	Bir Bahçem Var İdi Mor Menevşe Gül	-	-	-	-	Yara
12	Bu Yoldan Çoklar Gider	Şanlıurfa	-	Osman Türen	Altan Demirel	Yare
13	Bu Gün Benim Efkanım Var Zarım Var (Değme Felek Değme)	-	-	-	Mehmet İpek	Yara
14	Bülbüller Düğün Eyler	Şanlıurfa	Şükrü Çadırıcı	Muzaffer Sarsözzen	Muzaffer Sarsözzen	Yara
15	Bülbülün Kanadı Sarı	Yozgat	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi	Yara
16	Çiçekten Harman Olmaz	Malatya	Fahri Kayahan	TRT Müzik	Cengiz Kurt	Yara
17	Derdim Çoktur Hangisine Yanayım	Erzincan	Ali Ekber Çiçek	Ali Ekber Çiçek	Can Etili	Yara
18	Doktor Bey	-	-	-	Cengiz Kurt	Yara
19	El Çek Tabip El Çek Dertli Sinemden	Kars	Şeref Taşlova	-	-	Yara
20	El Çek Tabip Sinem Üstünden	Tokat	Abbas Özkaynak	Mehmet Erenler	Mehmet Erenler	Yara
21	El Çek Tabip El Çek Yaram Üstünden	-	-	-	-	Yara
22	El Vurup Yaremi İncitme Tabip	Tokat-Zile	Sadık Doğanay	Ali Ekber Çiçek	Nida Tüfekçi	Yare, yare
23	Geceler Yarım Oldu	-	-	-	Emin Aldemir	Yara
24	Gel Tabip Sorma Derdimi	-	-	-	Yusuf Gül	Yara
25	Giresun Üstünde Vapur Bağırıyor (Eşref Bey Ağıdı)	Giresun	Pıçoğlu Osman	Plaktan yazıldı	Tuncer İnan	Yara
26	Hangi Neşter İle Açtın Yaramı	-	-	-	İbrahim Yeşildağ	Yara
27	Hasret Düştü Gönlüme	Kırşehir	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Sitki Akın	Yara
28	Hasret Kaldım Sılama	-	-	-	Salih Turhan	Yara
29	Hasta Oldum Odalarda Yatırım	-	-	-	Erkan Şölen	Yare
30	Hastane Önünde Bir Kara Taş	-	-	-	Salih Turhan	Yara
31	Hazan ile Geçti Benim Şu Ömrüm (Erzurumlu Emrah'tan)	Sivas	Hamza Başyurt	Can Etili	Can Etili	Yara
32	Kahta'nın Çayı Serin (Ciran)	-	-	-	-	Yara
33	Kanadım Değdi Sevdaya (Oy Tabip)	-	-	-	Nazmiye Özgül	Yara
34	Kapıyı Çalan Kimdir	Şanlıurfa	Tahir Oturan	Plaktan	Mehmet Özbek	Yara
35	Kara Gözlüm Kar Yağdırdın Başıma	-	-	-	Salih Turhan	Yara
36	Karadır Kaşların Ferman Yazdırır	Giresun Şebinkarahisar	İsmet Yeşilgöl	Ahmet Yamacı	Ahmet Yamacı	Yara
37	Karalı Bayrak Kaldırdım	Nevşehir Ürgüp	Refik Başaran	Gürbüz Sapmaz	Gürbüz Sapmaz	Melhem
38	Katipler Oturmuş Derdimi Yazar	Erzincan	Aşık Daimi	-	-	Yara
39	Kerem Der Ki Dağ Üstünde Duman Olmaz-I (Keremden)	Elazığ	Nihat Kazazoğlu, Adnan Çilesiz	Salih Turhan	Salih Turhan	Yara
40	Kerem Der Ki Dağ Üstünde Duman Olmaz-II	Eskişehir	Nazım Aydemir	Muammer Uludemir	Muammer Uludemir	Yare
41	Kırmızı Gül Demet Demet	Erzurum	Muharrem Akkuş	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi	Yara, Melhem
42	Kozan Dağı Çatal Matal-I	Orta Anadolu	Asaf Güven	Muzaffer Sarsözzen	Muzaffer Sarsözzen	Yara
43	Kozan Dağı Çatal Matal-II (Çeşitleme)	Kırşehir	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Celal Vural	Yara
44	Landon Geldi Meyhaneye Dayandı	Bilecik	-	-	-	Yara
45	Maraş'tan Bir Haber Geldi (Merik)	Kahramanmaraş	Kadir Kurtul	Dilber Ay	Erdem Çalışkanel, Altan Demirel	Yara
46	Meclisinde Mail Oldum Ben Bir Kaşı Karaya	Elazığ	İzzet Yetiş	Elazığ Musiki Cemiyeti	Şemseddin Taşbilek	Yara, Merhem
47	Minarenin Alemi Aman Aman	Aydın	Zehra Süzgül	Ankara Devlet Konservatuarı	İsmet Akyol	Yare
48	O Yana Dönder Meni	Kerkük	Abdulahit Küzecioglu	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi	Yara
49	Pencereden Bir Taş Geldi	Elazığ	Ali Oğuz, Mehmet Saka	Ankara Devlet Konservatuarı	Cengiz Kurt	Yara
50	Perişan Hallerim Aşkın Elinden (Gitme)	-	-	-	Bayram B. Tokel	Yara
51	Pervaneyem Ataşta	-	-	-	Bakır Karadağlı	Yara
52	Pottigin Degirmanı	Muş	Düriye Keskin	Muzaffer Sarsözzen, H. B. Yönetken, R. Yetişen	Songül Karasanoğlu	Yara
53	Sabah Olsun Aman Efem	Manisa-Göredes-Salur Köyü	Hüseyin Dülgerhan	Hüseyin Dülgerhan	Hüseyin Dülgerhan	Yare
54	Sen Tabipsin Saramazsın Yaramı	-	-	-	Cengiz Kurt	Yara
55	Suda Balık Yan Gider- I	Erzurum-Himis	Hayriye Temizkalp	Muzaffer Sarsözzen	Muzaffer Sarsözzen	Yara
56	Suda Balık Yan Gider- II	Muş	Fikri İbiş	Muzaffer Sarsözzen, H. B. Yönetken, R. Yetişen	Songül Karasanoğlu	Yara
57	Şu Fırat'ın Suyu Akar Serindir	Elazığ	İzzet Altınmeşe	İhsan Öztürk	Cengiz Kurt	Yara
58	Şu Garip Halimden Bilen İşveli Nazlım (Neredesin Sen)	-	Neşet Ertaş	Neşet Ertaş	Cengiz Kurt	Yara, Melhem
59	Ta Ezelden Yüzüm Gülmez Ağlarım	-	-	-	Salih Turhan	Yara
60	Tabip Sen Elleme Benim Yaramı (Git Ara Bul Getir)	-	-	-	Veli Mavili	Yara
61	Tevekte Üzüm Kara	Sivas-Zara	Halil Söyler	Muzaffer Sarsözzen	Muzaffer Sarsözzen	Yare
62	Tokat Yaylasında Yayılayamadım	Orta Anadolu	Refik Başaran	TRT İstanbul Radyosu	Yücel Paşmakçı	Yare
63	Ünye'den Çıktım Da Başım Selamet	Ordu-Ünye	Fethi Gençalioglu	Hamdi Tanses	Tuncer İnan	Yara
64	Yandı Yürek Yar Elinden	Tokat- Zile	Sadık Doğanay	Nebi Yılmaz, Fadime Yılmaz	Nebi Yılmaz, Fadime Yılmaz	Yare, Melhem
65	Yaram Sızlar Ağır Başım (Ağıt)	Şanlıurfa	Mehmet Nacak	Seyfettin Sucu	Salih Turhan	Yara
66	Yayladan Gelen Güzel (Haydi Haydi Gidelim)	Tokat-Reşadiye	Davut Şahin, Sevdâ Gül	Salih Turhan	Salih Turhan	Yara
67	Yüce Dağ Başında Kar Bölük Bölük	Gümüşhane-Çamlıköy	Memnune Saygıner	N. Saygıner	A. Akyol	Yara

Tablo 2. İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramları geçen uzun havalar

No	Türkü adı	Yöresi	Kaynak	Derleyen	Notlayan	Kullanım şekli
1	Ah Çekip Äleme Eylerim Feryat (Derbeder) (Aşık Şenlikten)	Kars	Murat Çobanoğlu	TRT İstanbul Radyosu	-	Yara, Melhem
2	Ben Miyim Dünyada Bir Bahtı Kara (Bozlak)	Kırşehir	Bahri Altaş	Erol Parlak	-	Yare
3	Bir Çift Durna Gördüm Gökte Yorulmuş (Tor Şahin) (Bozlak)	Kırşehir	Muharrem Ertaş	TRT İstanbul Radyosu	-	Yara, yäre
4	Bir Gül İçin Bülbül Giymiş Karalar (Maya)	Erzincan	Erzincanlı Şerif	TRT Müzik Dalresi	-	Yara
5	Buradan Bir Atlı Geçti	Şanlıurfa	Bakır Yurtsever	Bakır Yurtsever	-	Yara
6	Çamlığın Da Çeşmeleri Çağlıyor (Ömer'in Ağıdı- Bozlak)	Yozgat- Boğazlıyan	Hüseyin Doğan	Soner Özbilen	-	Yara
7	Çıktım Kozani'nin Dağına (Kozanoğlu)	Çukurova	Mahmut Taşkaya	Hallil Atılğan	-	Yara
8	Değme Tabip Yaram Çok Derin	Malatya	Kemal Çığırık	Kubilay Dökmetaş	-	Yara
9	Derd-ü Gamin Erbabiyem	Muş	Seyfettin Dede	M. Sarısözen, H.B. Yönetken, R. Yetişen	Songül Karahasanoğlu	Yara, Merhem
10	Doktor Bey (Çok Derdim Var Teker Teker Söyleyim)-Aşık Yener	-	-	-	-	Yara
11	Doktor Gelmiş Yarelerim Bağlıyor	Erzincan	Salih Dünder	Plaktan Yazıldı	-	Yare
12	Dünya Dedikleri Bir Yeşil Ottur (Gurbet Havası)	Burdur- Tefenni	A.Ali Selçuk	Sümer Ezgü	-	Yare, Merhem
13	Hasta Düştüm De Tutmaz Elim Kalemî	Kayseri	Kadir Alkan	Songül Alkan	-	Yara
14	İki Dağın Arası Var	Şanlıurfa	Nuri Sesi Güzel	Ergun Demirel	-	Yara
15	Kışlalar Doldu Bugün	Şanlıurfa	Hamza Şenses	Nida Tüfekçi	A.Turan Şan	Yara
16	Mecnun Misaliyim Çöller Kırkı	Adana	Aziz Şenses	Aziz Şenses	-	Yara
17	Oğul Yaradan Var (Kürdi Hoyrat)	Şanlıurfa	Bakır Yurtsever	M.Ramazan Yurtsever	-	Yara
18	Yaraların Dertlerim Yaraların	Kerkük	Osman Teplebaş	Ata Terzibaşı	-	Yara
19	Yarasızlar (Elezber-Eski Hoyrat)	Şanlıurfa	Tahir Oturan (Mukim Tahir)	Mehmet Özbek	-	Yara
20	Yavrum Bugün Yaradan Var (Kürdi Hoyrat)	Diyarbakır	Celal Güzelses	Celal Güzelses	-	Yara
21	Yüce Dağ Başını Aştıktan Sonra	Elazığ	Cevat Petek	Şemsettin Taşbilek	Mustafa Kömürcü	Yara

MATERYAL VE METOT

Çalışma tanımlayıcı tipte bir araştırma olup niteliksel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemiyle tasarlanmıştır. Doküman analizi, var olan kayıt ve belgelerin incelenerek anlamaya çalışan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem genellikle belgeler, raporlar, mektuplar, günlükler, gazete, dergi makaleleri, kitaplar, web sayfaları ve diğer yazılı materyaller gibi belirli bir konu hakkında yazılan belgelerin incelenmesinden oluşmaktadır.⁹

Çalışmada doküman analizi kapsamında kitap incelemesi yapılmıştır. Buna göre Doç. Dr. Sait Eğrilmez, Salih Turhan ve Osman Güzelgöz tarafından hazırlanan, Sağlık Bakanlığı tarafından Ağustos 2010'da yayınlanan “Türkülerdeki Hekimlik & Sağlıkla İlgili Türküler” kitabının ikinci baskısı incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan kitabın “Türküler” başlıklı birinci bölümünde toplam 154 adet türkü, “Uzun Havalar” başlığından oluşan ikinci bölümünde toplam 43 adet uzun hava bulunmaktadır. Kitabın üçüncü bölümü “Ozanların-Şairlerin Dilinden Şiirler” başlığında yazılmış olup toplam 14 adet şiir bulunmaktadır. Türkü ve uzun havaların içerisinde “yara” ve “merhem” sözcükleri ve beraberinde kullanım şekilleri olan “yare” ve “melhem” sözcüklerinin geçtiği eserler tespit edilerek sırasıyla kaydedilmiştir (Tablo 1,2). Her bir türkü özelinde türkünün adı, yöresi, kaynağı, derleyeni, notlayanı, “yara” ve/veya “merhem” kelimelerinin türkü sözleri içerisinde kullanımı kitaptaki bilgiler ışığında yazılmıştır. Boş bırakılan başlıklar türküyle ilgili bilgi içermediği için yazılmamıştır.

BULGULAR

Araştırmaya konu olan eser içerisinde toplam 154 adet türkü içerisinde 67'sinin, 43 adet uzun hava içerisinde 21'inin içerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramlarının aynı zamanda “yare” ve “melhem” şeklinde kullanıldıkları saptanmıştır. Türkülerde ve uzun havalarda geçen “yara”, “merhem”, “yare” ve “melhem” sözcüklerine yüklenen anlamlar, türkü ve uzun hava söz metninin bütününe bakılarak çıkarılmıştır (Tablo 1,2).

İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramlarının geçtiği türkülerin yörelere göre dağılımları incelendiğinde ilk üç sırada Şanlıurfa yöresine ait 9, Kırşehir yöresine ait 8, Elazığ yöresine ait 5 türkü olduğu tespit edilmiştir. Bunun haricinde 21 türkünün ise yöresi bilinmemektedir. Tespit edilen tüm türkülerin yöreleri daha çok Orta ve Doğu Anadolu bölgesine ait türkülerden oluşmaktadır (Şekil).

Tespit edilen türkülerde “yara” ve/veya “merhem” kavramlarının kullanım şekillerine bakıldığında “yara” yerine “yare/yäre”, “merhem” yerine “melhem” kelimeleri kullanılmaktadır. Tüm bu kelimelere

Şekil. İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramları geçen türkülerin ait olduğu yörelerin Türkiye haritası üzerinde gösterimi

Tablo 3. "Yara" ve "merhem" kelimelerinin kullanım şekilleri ve yüklenen anlamlar	
Kullanım Şekli	Yüklenen Anlam
Yara	yara, açık yara, kurşun yarası, bıçak yarası
	acı, keder, dert, taze dert, çaresiz dert, hayata ilişkin dertler, sıkıntılar
	dertsiz, gamsız,
	ilahi aşk acısı,
	aşk acısı, kara seveda, karşılıksız aşk, karşılıksız aşka düşürme, aşka düşmüş kişi, sevdalı,
	hastalık, ölümcül hastalık,
	derin düşünce,
	sevilen bir kişinin ölümünden duyulan acı, sevdiğinin ölümünden duyulan acı, arkadaşın vefatından duyulan acı,
	sevgiliye sitem,
	pişmanlık,
	ihanet, dost ihaneti, dost kazığı, aldatılma acısı,
	talihsizlik,
	kimsesizlik,
	özlem, ayrılık, ayrılık acısı,
	evlat acısı
Yare/Yäre	açık yara,
	dert, hayat problemi, dert vermek, dermansız dert
	ölümcül hastalık
Merhem	çare, derman
Melhem	teselli, merhem, çare, derman

yüklenen anlamlar incelendiğinde, kavramlar gerçek ve mecazi anlamda kullanılmakta, en fazla mecazi anlama yer verilmektedir (Tablo 3).

Araştırma kapsamında tespit edilen türküler içerisinde "yara" ve/veya "merhem" kavramlarının kullanımına ilişkin bazı örnekler aşağıdaki gibidir;

- Sivas yöresine ait "Hazan ile Geçti Benim Şu Ömrüm" isimli türküde geçen "yara" sözcüğü "derin düşünce" ve "dert" anlamlarında kullanılmıştır:

Hançeri feleğin ucu ciğerde
Durmadan kanıyor yaramız serde
Gurbet ellerinde tutuldum derde
Gel tabip yaramı sar garip garip

- Burdur-Tefenni yöresine ait "Dünya Dedikleri Bir Yeşil Ottur" uzun havasında geçen "yare" sözcüğü "dermansız dert" anlamı taşımaktadır:

Dünya dedikleri bir yeşil ottur
Alçaklı yüksekli sefası çoktur
Sen nasıl doktorsun merhemim yoktur
Ne merhem tutmaz yarelerim var benim

- Elazığ yöresine ait "Meclisinde Mail Oldum Ben Bir Kaşı Karaya" isimli türküde geçen "merhem" sözcüğünün "çare", yara sözcüğü "aşk acısı" anlamında kullanılmaktadır:

Meclisinde mail oldum ben bir kaşı karaya
Seminizde yok mu tabip merhem ede yaraya
Benim bir efendim vardır merhem eder yaraya
Hangi bir derdime yanam, dağlar derdim var benim
Başımı sevdaya salan bir ağa beyim (paşa beyim)
var benim

- Muş yöresine ait "Derd-ü Gamin Erbabiyem" isimli uzun havada geçen "yara" ve "merhem" sözcüklerine yüklenen anlamlar "yara" için "dert", "merhem" için "çare" ve/veya "derman"dır:

Kimi molla kimi hacı
Yüreğimden çıkmaz acı
Tabip sen sakla ilacı
Merhem sevmez yaram benim

- Erzurum yöresine ait "Kırmızı Gül Demet Demet" türküsünde geçen "yara" sözcüğü "evlat acısı", "melhem" sözcüğü "çare" anlamındadır:

Kırmızı gül her dem olmaz
Yaralara melhem olmaz, balam nenni, yavrum nenni
Ol tabipten derman gelmez
Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı, balam nenni

TARTIŞMA

İnsan bedenini sağlık ve hastalık bakımından inceleyen tıp, toplumun kültürel yapısını da etkileyerek hastalık ve sağlık ilişkili kavramlar aracılığı ile sanat eserleri içerisinde kendisini gerçek ve mecazi anlamlar yoluyla göstermiştir. Bu açıdan Klasik Türk şiirleri incelendiğinde tıpla ilişkili "hasta, dert, hekim, kan, cerrah, ilaç, vb." gibi kavramların yanı sıra "yara" ve "merhem" kavramlarının da sıkça kullanıldığı göze çarpmaktadır.¹⁰ Söz sanatlarının haricinde tıp (dermatoloji) ilişkili kavramların minyatür, sinema gibi sanat dallarına konu oldukları ve sanat eserlerinde kullanıldıkları görülmektedir.^{11,12} Araştırma kapsamında genelde tıp ve sağlık, özelde dermatoloji ilişkili kavramlar olarak "yara" ve "merhem" kavramlarının Anadolu sanat ürünlerinden türkülere sıkça konu oldukları araştırmaya konu olan belge ışığında görülmektedir.

Kültürel bellek mekanı olarak kabul edilen türküler, Anadolu insanının geçmiş yaşantılarına dair deneyim, duygu ve düşüncelerini kendine özgü dil kullanım özellikleri ile günümüze ve geleceğe ses veya melodi yoluyla aktaran edebi bir tür olma özelliği göstermektedir.¹ Bu bağlamda tıpkı Klasik Türk şiirlerinde olduğu gibi türkülerde de hastalık ve sağlıkla ilgili kavramların kullanıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında tespit edilen türkülerde Anadolu toplumunun kültürel özelliklerini yansıtabilecek şekilde, "yara" ve "merhem" kavramlarının gerçek ve mecazi anlamlarda kullanıldıkları karşımıza çıkmaktadır (Tablo 1,2). "Yara" sözcüğü gerçek veya

birincil anlamıyla türkülerde “açık yara”, “kurşun yarası” veya “bıçak yarası” gibi spesifik durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. “Yara” ve “yâre” kavramlarının birlikte geçtiği toplam yedi türküde açık yara, az sayıda türküde ise “hastalık” ve “ölümcül hastalık” anlamlarında kullanılmıştır. “Yara” sözcüğüne yüklenen diğer anlamlar incelendiğinde, kavrama en çok “aşk acısı” (30 türkü) ve “dert” (18 türkü) anlamları yüklenmektedir. Birçok türküde ise pişmanlık, ihanet, talihsizlik ve kimsesizlik gibi çeşitli duygusal acı ve sıkıntıları ifade eden anlamlar yüklenmiştir. Bunun yanı sıra derin düşünce, özlem ve ayrılıkları ifade etmek için de “yara” sözcüğünden yararlanılmıştır. Sözcüğe yüklenen bu anlam farklılığı, türkülerde kullanılan bağlama ve eserin türüne göre değişebilmektedir.

Kültür, barındırdığı topluma ait özellikleri, kültür öğeleri aracılığı ile sonraki nesillere aktarır. Anadolu kültürünü yansıtan ve taşıyan sanat ürünleri olarak türküler, kültürel aktarımlarda önemli bir role sahiptir. Halkın sevinçlerini, kederlerini duygu ve düşüncelerini kısacası maddi ve manevi değerlerini türkülerde görmek mümkündür.¹³ Dermatolojik açıdan hastalarda dikkat çeken ve bir hastalık zemininde kendisini gösteren cilt lezyonları, hastaları psikolojik ve sosyal açıdan çok derinden etkileyebilmektedir.¹⁴ Bu bağlamda “yara” ve tedavisi için kullanılan “merhem” kavramlarının duyguları en iyi aktaran kültürel miraslardan türkülere konu olması son derece doğal karşılanmalıdır. Araştırma kapsamında türkülerde kullanılan “yara” ve “merhem” sözcükleri ve bu sözcüklerin diğer kullanımları olan “yare” ve “melhem” sözcükleri, türkülere konu olmuş “acı, dert, özlem, teselli, derman” vb. gibi halkın yaşadığı birçok olumsuz duygu ve düşünceleri nitelemek için kullanıldıkları görülmektedir (Tablo 3).

Uğur ve Eroğlu'na göre türküler, ait oldukları coğrafi bölgelere göre dil, gelenek, görenek ve benzer kültürel elemanlardan etkilenmiş söz ve müzik yönünden özellikler barındırmaktadır. Ancak, Anadolu'da farklı kültürlerin etkileşimlerinin çok yoğun yaşanması nedeniyle, türkülerin Türkiye'deki illere göre kategorize edilmesi müzik, folklor, antropoloji ve müzikoloji disiplinleri bakış açılarıyla doğru karşılanmamaktadır. Coğrafi bölgelere göre türküler ele alındığında farklı coğrafi bölgelerde benzer özellikte türkülere rastlamak mümkün olmakta ve coğrafi bölgelere göre türkülerini sistematik bir şekilde kategorize etmek kolay olmamaktadır. Bu görüşü destekleyen temel argüman hiçbir kültürün coğrafi, idari ya da siyasi bir sınır tanımayacağı görüşüdür.^{15,16} Araştırma kapsamında içerisinde “yara” ve “merhem” sözcüklerinin geçtiği türküler illere göre belirlenmiş ve her bir türkü özelinde kullanımları ele alınmıştır. Oluşturulan görsele göre bu türkülerin daha çok Orta ve Doğu Anadolu illerine ait olduğu görülmekle

birlikte, kullanılan “yara” ve “merhem” kavramlarının kültürel farklılığı ortaya koymadıkları, aksine birbirlerine çok yakın gerçek ve mecaz anlam barındırdıkları görülmektedir (Şekil).

Türkü'nün ayrıntılı bir tanımlamasını yapan Eroğlu, “türkülerde tarihsel derinliği, gelenekleri ve toplumsal olayları, halk mimarisini, halk hekimliğini, hayvan ve bitki bilgisini, dinî bilgileri, hasılı, hayata dair hemen her şeyi görmenin mümkün” olduğunu belirtmektedir.⁶ Eroğlu'nun bu görüşü, bu çalışma kapsamında incelenen türkülerde “yara” kavramı özelinde kendini göstermektedir. Bu nedenle, “yara”nın sıkça ve çok çeşitli anlamlarda kullanılması, toplumun duygusal acıları ve tedavi/çare arayışları hakkında fikir vermektedir. Çare, teselli ve tedavi arayışı türkülerin içinde tabip, hekim veya doktora seslenişle veya yakarıyla yapılmaktadır. İncelenen eserlerde “yara” ve “yâre”nin çok sık kullanılması, hastalık/tedavi ve sağlık etkisinde gelişen kültürün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. “Yara” sözcüğü türkülerde hem fiziksel yaralanmaları hem de duygusal acıları ifade etmek için kullanılmıştır. Toplum çaresiz kaldığı her durumda çare veya tedavi arayışına yönelmekte ve bu arayış türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarıyla dile getirilmektedir.

“Yara”nın gerçek anlamında kullanıldığı türkülerde hekimin yarayı “bağlaması” dile getirilmiştir. Evlat acısı gibi hiçbir şekilde derde çare olunamayacak durumlarda dahi tabibe seslenilmiştir; “Pencereden bir taş geldi/Ben zannettim Mamoş geldi/Uyan uyan Mamoş uyan/Başımıza ne iş geldi/Eyvah eyvah Mamoş eyvah/Tabip (doktor) getir yarama bak.” “Yara” kavramına evlat acısı anlamı yüklenen bir başka türküde de benzer bir durum vardır. Buna göre “Kırmızı gül her dem olmaz/Yaralara melhem olmaz, balam nenni, yavrum nenni/Ol tabipten derman gelmez/Şol Revan'da balam kaldı, yavrum kaldı, balam nenni” dizelerinde de derdin çaresinin olmadığı bilirse de “tabip” ifadesine yer verilmiştir. Türkülerde “yara” ve “merhem” kavramları sıkça yer alırken, aynı zamanda “hekim”, “tabip”, “doktor” ve “cerrah” gibi sağlıkla ilgili kavramlar da incelenen eserlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum hastalık/tedavi ve sağlık kültürü ilişkisinde hekimin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Türkülerini inceleyerek Türk toplumundaki doktor algısını araştıran Topal ve ark'nin yapmış olduğu çalışmaya göre, doktorların sıklıkla çare bulamayan/tedavi edemeyen ve çare bulması beklenen/tedavi etmesi beklenen kişiler olarak ifade edildiği görülmekle birlikte, doktorun genellikle gönül yarası, aşk acısı gibi durumları tedavi etmekte yetersiz kaldığını saptamışlardır. Bunun yanında doktorun yalnızca

bedensel hastalıklarla ilgilendiği, hem muayene hem de tedavide yalnızca bedene odaklandığı görüşünün hâkim olduğunu ileri sürmüşlerdir.² Çalışmamızda, içerisinde “hekim, tabip, doktor veya cerrah” sözcüğü geçen toplam 55 türküde, “yara” kavramına çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu türkülerin tamamında bir tedavi ya da çare beklentisi vardır. Hekimden çare bulunamayacağı bilirse dahi “yara” bir şekilde hekime açılmak istenmiştir. Bu durum geçmişte hekime olan güvenin türkülerde yansması olarak yorumlanabilir. Araştırma kapsamında incelenen eserlerde yara kavramı, çok az sayıda türküde “açık yara”, “hastalık” ve “ölümcül hastalık” anlamlarında kullanılmakta ve diğer yüklenen anlamların birçoğunda hekim/tabip/doktor kavramlarından birine yer verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, hekimin yalnızca bedensel belirtilerle ilgilenmediği hem muayene hem de tedavide ruhsal durumların sağaltımında da çare beklenen kişi olduğu ileri sürülebilir. Sözcüğün çeşitli kullanımları incelendiğinde örneğin “yara”ya “aşk acısı” anlamı yükleyen bir türkü “Bülbülün kanadı kara/Yüreğime açtın yara/Yok mu tabip yaram sara” biçimindedir. Kavramın sevdiği bir kişinin ölümünden duyulan acıyı ifade etmek için kullanımı “Bahçelerde yeşil yaprak/Mamoş giyer siyah kalpak/Uyan Mamoş’um sen uyan/Doktor getir yarama bak” şeklindedir. Ölümcül hastalık anlamında kullanımı ise “Kapuyu çalan kimdir/Aç bahım gelen kimdir/Yaram derine düştü/Belki gelen hekimdir” biçimindedir. Dolayısıyla yara kavramının kullanıldığı anlamlar açısından Topal ve arkadaşlarının ifade ettiği gibi “doktorun yalnızca bedensel belirtilerle ilgilendiği ve hem muayene hem de tedavide yalnızca bedene odaklandığı görüşünün hâkim olduğu” yorumunu yapmak bu araştırma kapsamında karşılık bulmamaktadır. Türkülerin birçoğunda yaranın sağaltımı için hekimden medet umulması, hekime olan güven duygusuyla açık bir şekilde ilişkilendirilebilir.

Merhem, geleneksel Türk tıbbında da yaygın olarak harici hastalıkların tedavisinde kullanılan bir ilaç formu olarak bilinmektedir.¹⁷ Bu bağlamda türkülerde geçen merhem/melhem kavramı sağlık kültür ilişkisi açısından önemlidir. Türkülerde çare, derman, teselli ve açık yaranın tedavisi için kullanılan ilaç anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.

“Yara” ve “merhem” kavramlarının “hekim”, “tabip” ve “doktor” kavramları ile birlikte kullanılması, hastalık ve tedavi konularının Anadolu topraklarında çok önemli bir yere sahip olduğuna da işaret etmektedir. Bunun yanı sıra “yara” sözcüğünün türkülerde duygusal acı ve sıkıntıları ifade etmek için kullanılması, salt dinleyiciyle derin duygusal bir bağ kurulmasına yardımcı olmak için söylenmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

SONUÇ

Türküler, Anadolu toplumun kültürel hafızaları olma özelliği konumundadır. Bu coğrafyaya ait acı, üzüntü, dert, keder, sevinç, hayal vb. birçok duygu ve düşünce Anadolu’ya özgü söz ve müzik yoluyla yansıtılmaktadır. Araştırmaya konu olan “yara” ve “merhem” kavramlarının türkülerde kullanımı incelendiğinde aynı zamanda “yare” ve “melhem” şeklinde kullanıldıkları da görülmektedir. Yüklendikleri anlamlar açısından “yara” kelimesi daha çok “acı, dert, keder, ölümcül hastalık, ihanet, talihsizlik, vb.” gibi mecazi anlamlarda, “merhem” kelimesi “merhem, çare, derman, teselli” gibi gerçek ve mecazi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanım şekillerinin türkülerin yörelerinden bağımsız olarak halkın yaşadığı olumsuzlukları ortak kültürel zeminde niteleme ve ifade etme şekilleri olarak yorumlanmaktadır. Bu olumsuzlukları nitelemek için “yara” ve “merhem” kavramlarının kullanılmasının nedeni dermatolojik lezyonlardan olan “yara”nın insanları psikolojik ve sosyal açıdan etkilediği ve tedavisinin ağırlıklı olarak “merhem” ile yapıldığı gerçeğine dayanmakta ve “dert” ile “derman” ilişkisi türkülerde kültürel açıdan bir ifade şekli bulmaktadır. Ayrıca bu kavramların kullanıldığı türküler yöresine göre incelendiğinde herhangi bir kültürel farklılık zemininde kullanılmadığı, tam aksine taşıdıkları mana itibarıyla Anadolu’nun ortak kültürel bir ifade şekli olduğu görülmektedir. Tüm bu hususlar dikkate alındığında “hastalık-tedavi-kültür” ilişkisi türkülerde kendisini göstermektedir.

*Yazarlar herhangi bir çıkar ilişkisi içinde bulunmadıklarını bildirmiştir.

KAYNAKLAR

1. Şahin V. Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri, (ed. Pürlü K.), Kültürel Bellek Mekanı Olarak Türküler, 22-25 Ekim 2011 Sivas. s.103-112.
2. Topal Z, Bahşi A, Bahşi İ, Karatepe Ş. Müzik Aracılığı ile Türk Kültüründe Doktor Algısı. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folk Tıp Derg 2020; 10: 179-189.
3. Vural FG. Türk Kültürünün Aynası: Türküler. e-Journal New World Sci Acad 2011; 6: 397-411.

4. Kabadayı C. Neşet Ertaş Türkülerinde Bir Metafor Olarak Kadın 2019; 16: 142-153.
5. Kardaş C. Muş Merkez Türküleri Üzerine Bir İnceleme. Tar ve Gelecek Derg 2020; 6: 1385-1395.
6. Eroğlu T. Türkü Nedir? Kesit Akad Derg 2017; 3: 78-91.
7. Yılmaz AM. Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar. Folk / Ede. 2011; 2: 229-250.
8. Dönmez İH, Taşmurat T, Özcan M. Türkülerde Hekim ve Hekimliğin Temsili. III. Sağlık İletişimi Sempozyumu, 1-3 Kasım 2017 Erzurum. s.105-118.

9. Sak R, Şahin Sak İT, Öneren Şendil Ç, Nas E. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Derg 2021; 4: 227-250.
10. Eke NU. 16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Tıp İlmi. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları 2007; 6: 107-128.
11. Gürsoy F. Minyatür Sanatında Dermatoloji. Turk J Dermatol 2013; 116-118.
12. Reese V. Dermatology in the Cinema. J Am Acad Dermatol 1995; 1030-1035.
13. Aksoy M, Kabacık M. Gastronomi ile Türk Halk Müziği İlişkisi Üzerine Betimsel Bir Araştırma. J Tour Gastron Stud 2019; 7: 1519-1533.
14. Tuckman A. The Potential Psychological Impact of Skin Conditions Dermatol Ther (Heidelb) 2017; 7: 53-57.
15. Uğur A. Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya. Bilig 2015; 239-260.
16. Eroğlu T. Türk Halk Müziğinin Türkiye'deki Coğrafi Bölgelere Göre Temel Özellikleri Bakımından İncelenmesi. J Acad Soc Sci 2017; 5: 513-527.
17. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği. 2016.